

SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ MOKINIŲ UGDYMAS DRAUGE SU BENDRAAMŽIAIS

Lietuvos švietimo politika, siekdama kurti atvirą demokratinę visuomenę, pripažįsta kiekvieno asmens individualumą. Šioje švietimo sistemoje negali būti pamestas nė vienas asmuo, nors jo pažintinės ir motorinės veiklos galimybės skiriasi nuo daugumos.

Lietuvos Respublikos valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, Lietuvos Respublikos valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatose, Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme deklaruojama „Mokyklos visiems“ koncepcija. Šia koncepcija vadovaujasi ir kitos Europos šalys. „Mokykla visiems“ – mokykla, kurioje kiekvienam mokiniui skiriama pakankamai dėmesio ir teikiama paslaugų, priklausomai nuo jo individualių ugdymosi poreikių. Tokioje mokykloje mokinių skirtybės suprantamos kaip norma ir manoma, kad visiems mokiniams naudinga mokytis drauge, mokiniai praturtina vienas kitą dėl to, jog yra skirtingi. Mokiniai gali pasirinkti skirtingą mokymosi stilių ir tempą, ugdymo kokybę užtikrinama tinkamai pritaikius programas, teikiant specialistų paslaugas, tinkamai organizuojant ugdymo procesą.

Įgyvendinant Lietuvos Respublikos valstybinės švietimo strategijos nuostatas siekiama sukurti įvairių poreikių asmenims pritaikytą ugdymo(si) aplinką ir išplėtoti švietimo formų įvairovę bei paramos įvairių gebėjimų asmenims sistemą. Specialiųjų poreikių asmenų ugdymui palankios aplinkos sukūrimas, mokytojų pasirengimas ugdyti įvairaus amžiaus specialiųjų poreikių asmenis užtikrins kokybiškesnę integracijos procesą.

Nuo 1998 metų specialiųjų poreikių asmenų ugdymo sistemoje Europos valstybėse rekomenduojama atskirti integracijos ir inkliuzijos sąvokų vartojimą. *Integracijos* sąvoka vartojama kalbant apie ugdymo vietą, kai specialiųjų poreikių asmenys ugdomi kartu su savo bendraamžiais bendrojo lavinimo institucijose. *Inkliuzijos* sąvoka reiškia, jog neįgalieji ne tik ugdomi kartu su savo bendraamžiais, bet ir mokomi bendrųjų ugdymo programų pagrindu, kokybiškai jas individualizuojant ir pritaikant jų specialiesiems poreikiams (Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo reformos nacionalinės strategijos projektas, 2002).

Inkliuzija gali būti taikoma įvairiais būdais bei skirtingais lygiais, tačiau galų gale mokytojas turi dirbti su skirtingų pasiekimų mokiniais vienoje klasėje bei parengti ir pritaikyti mokymo programą taip, kad tiek mokinių specialieji ugdymosi, tiek kitų vaikų poreikiai būtų maksimaliai patenkinti. Kitaip tariant, pagrindinė problema - darbas su įvairių pasiekimų mokiniais; dirbant tokioje klasėje, mokytojui reikia pagalbininko, t.y., specialaus pedagogo ar kito šios srities specialisto, nes kartais mokymosi negali turintiems mokiniams reikia specifinės pagalbos ar paaiškinimo, ko negali suteikti mokytojas pamokos metu. Tai atlieka minėti specialistai, todėl labai svarbus tampa gero planavimo, bendradarbiavimo bei darbo komandoje klausimas (Meijer, 2001).

Specialiųjų poreikių mokinių grupės

Lietuvoje 2005-2006 m. m. specialiųjų poreikių mokiniai sudarė 10 % visų Lietuvos mokinių. Didžiuma - 90,6 % mokinių mokėsi bendrosiose klasėse kartu su bendraamžiais, 0,8 % mokinių mokėsi specialiosiose klasėse ir 8,6 % mokinių mokėsi specialiosiose mokyklose.

Didžiausią specialiųjų poreikių vaikų Lietuvoje dalį sudaro vaikai, turintys kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų.

Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo tvarką reglamentuoja LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. liepos mėn. 12 d. įsakymas Nr. 1329/368/98 „Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarka“.

Lietuvoje skiriama 10 specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų grupių:

1. Intelektų sutrikimai.
2. Specifiniai pažinimo sutrikimai arba pažinimo procesų neišlavėjimas.
3. Emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimai.
4. Kalbos ir kiti komunikacijos sutrikimai.
5. Klausos sutrikimai.
6. Regos sutrikimai.
7. Judesio ir padėties sutrikimai.
8. Lėtiniai somatiniai ir neurologiniai sutrikimai.
9. Kompleksiniai sutrikimai.
10. Kiti raidos sutrikimai.

Mokyklos, mokytojai turėtų orientuotis į *specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimą*, tiesmukai jų nesiedami su sutrikimo pobūdžiu. Asmenų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, priskyrimo specialiųjų ugdymo(si) poreikių lygmeniui (grupei) tvarką reglamentuoja LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. liepos mėn. 12 d. įsakymas Nr. 1329/368/98 „Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarka“.

Specialieji ugdymo(si) poreikiai skirstomi į *nedidelius, vidutinius, didelius ir labai didelius*. Asmenis specialiųjų ugdymo(si) poreikių grupei priskiria mokyklos Specialiojo ugdymo komisija ar Pedagoginė psichologinė tarnyba pagal šiuos kriterijus:

1. Ugdymo turinio ir būdų pritaikymą:
 - 1.1. Programos lygį.
 - 1.2. Programos pakeitimų taikymo trukmę.
 - 1.3. Ugdymo būdus, metodus, ugdymo(si) tempą.
 - 1.4. Pagal tai, kas pritaiko programą.
2. Ugdymo aplinkos pritaikymą:
 - 2.1. Ugdymo vietos parinkimą ir ugdymo aplinkos bei patalpų pritaikymą.
 - 2.2. Ugdymosi kompensacinės technikos ir įrangos poreikį.
3. Specialiosios, specialiosios pedagoginės, psichologinės pagalbos intensyvumą ir įvairumą.
4. Specialiųjų mokymo priemonių poreikį.
5. Pagalbą šeimai:
 - 5.1. Pedagoginės psichologinės pagalbos šeimai poreikį.
 - 5.2. Socialinės pagalbos šeimai poreikį.

Iš viso orientuojamasi į 10 nurodytų specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimo kriterijų. Nustatomas kiekvieno iš 10 kriterijų specialiųjų ugdymo(si) poreikių lygmuo (nedideli, vidutiniai, dideli, labai dideli). Specialieji ugdymo(si) poreikiai fiksuojami ir apskaičiuojami specialiųjų ugdymo(si) poreikių apskaičiavimo protokole (žr. Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarka. LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro ir LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. liepos mėn. 12 d. įsakymas Nr. 1329/368/98 (Žin., 2002, Nr. 84-3672)).

Protokole vertintojų komandos nubrėžtas grafikas parodo specialiųjų ugdymo(si) poreikių individualų pobūdį, jų struktūrą ir padeda numatyti konkrečią pagalbą ugdytiniui.

Mokytojui ir mokyklai svarbiausias toks vertinimas ir tokia informacija, kurie grindžiami ugdymo turinio bei ugdymo organizavimo analize, ir tik etiologiniais ryšiais siejami su sutrikimų klasifikacija.

Mokyklos ir mokytojų požiūriu mokiniai yra aktyvūs, nepriklausomi ir smalsūs, geba, nori ir turi drąsos prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi. Tačiau visi mokiniai yra skirtingi, ir mokymas turi būti pritaikytas jų individualiems ugdymosi poreikiams.

SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ MOKINIŲ UGDYMO SI YPATINGUMŲ APIBŪDINIMAS

Nežymiai sutrikusio intelekto vaikų ugdymosi ypatumai

Aptariant sutrikusio intelekto mokinių mokymosi charakteristiką, reikėtų atkreipti dėmesį į kai kuriuos šios grupės mokiniams tipiškus raidos bruožus, kurie lemia ugdymo programos individualumą.

Pagrindinę nežymiai sutrikusio intelekto vaikų grupę sudaro vaikai, turintys ankstyvąją patologiją. Atsižvelgiant į centrinės nervų sistemos pažeidimo vietą, patologinio proceso išplitimą, skiriamos 5 ankstyvojo protinio atsilikimo formos. Kiekvienai jų būdingi tam tikri tipologiniai bruožai, kurie veikia mokinių mokymosi sunkumų pobūdį.

Pagrindinei nekomplikuotai grupei priskiriami vaikai, kuriems būdingi bendri protinio atsilikimo požymiai, t.y. visos pažintinės veiklos, ypač sudėtingiausios pažintinės veiklos, neišsivystymas. Tai susiję su mąstymo, ypač jo apibendrinimo ir abstrahavimo procesų, sutrikimais. Kitose sferose tokių ryškių sutrikimų nepastebima. Patogenetinis tokio sutrikimo pagrindas – difuzinis smegenų žievės neišsivystymas. Šios grupės vaikams būdingas visų psichinių procesų lėtumas, inertiškumas, tačiau vaikai sugeba dalyvauti tikslingoje veikloje, kai užduotys atitinka jų sugebėjimus. Mokinių elgesys taip pat nekelia ypatingų problemų. Jie yra pakankamai darbštūs, drausmingi, pareigingi, sielojasi dėl nesėkmių, džiaugiasi

pasiekę gerų rezultatų. Fiziškai dažnai išsivystę normaliai. Intelektu sutrikimas dažniausiai išryškėja pradėjus lankyti mokyklą, kai vaikai susiduria su analizės, sintezės, apibendrinimo, abstrahavimo procesų reikalaujančiomis užduotimis. Jiems sunkiai sekasi matematika, gramatika, kur yra daug abstrakčios medžiagos, kur reikia nustatinėti loginius ryšius, santykius tarp daiktų ir reiškinių, daryti išvadas, apibendrinimus. Nors kalba skurdi, mažai apibendrinamųjų žodžių, tačiau mokymdamiesi jie sparčiai tobulėja.

Dirbant su šiais vaikais ypatingą dėmesį būtina kreipti į mąstymo, pažintinių interesų ugdymą, kalbos plėtotę.

Antrajai grupei priskiriami vaikai, kurių intelektinės veiklos nepilnavertiškumą lydi neurodinaminių procesų pusiausvyros sutrikimai, pasireiškiantys elgesio sutrikimais bei darbingumo sumažėjimu. Specifiniai patogenezei bruožai yra difuzinis galvos smegenų žievės neišsivystymas ir kompensuotos hidrocefalijos liekamieji reiškiniai. Atsižvelgiant į tai, kuris procesas vyrauja, vaikai gali būti arba pastovaus jaudinimo, arba pastovaus slopinimo būklės.

Nuolatinio jaudinimo būklės mokiniai yra labai impulsyvūs, neramūs, išsiblaškę, dažnai šokinėja iš suolų, vaikšto po klasę. Dėl negebėjimo sukaupti dėmesį jie dažnai blogai supranta žodines instrukcijas, užduotis pradeda vykdyti neišklausę visų nurodymų.

Skaitydami, rašydami jie praleidinėja raides, žodžius, skaito spėliodami, nesilaikydami skyrybos ženklų. Pasakodami gali įterpti žodžių, sakinių, nesusijusių su situacija.

Panašių klaidų daro ir slopūs vaikai. Dėl per didelio lėtumo jie nesugeba laiku perkelti dėmesį į naują objektą, nesupranta žodinių instrukcijų. Rašydami dažnai parašo dalį žodžio, praleidinėja raides, skaito lėtai, nesilaikydami skyrybos ženklų.

Mokydamas tokį vaiką, mokytojas pirmiausia turi rūpintis jo dėmesio sukauptimo būdais. Tai pasiekti leidžia įvairių darbo formų panaudojimas, tikslingas jų keitimas, mokymas išklausti mokytojo nurodymus, užduotis atlikti pagal komandą, neskubinant ir nesulėtinant darbo tempo. Lėtiesiems vaikams reikia dažniau organizuoti judriuosius žaidimus, naudoti įvairius skatinimo būdus.

Trečiosios grupės vaikams, be įprastų protinio atsilikimo požymių, būdingi įvairių analizatorių veiklos sutrikimai. Patogenetinių tokio sutrikimo pagrindą sudaro difuzinis smegenų žievės ir lokaliniai (židiniai) smegenų substancijos pažeidimai, todėl šios formos protinį atsilikimą lydi kalbos, klausos, regėjimo ir kt. sutrikimai. Tai yra komplikuotas protinis atsilikimas. Atsižvelgdamas į tai, koks sutrikimas būdingas vaikui, mokytojas organizuoja atitinkamą pagalbą. Jei sutrikusi kalba, mokinys lanko logopedines pratybas. Silpniau girdinčius ir matančius mokinius mokytojas pasisodina klasės priekyje, dažniau naudoja specialiąją dalijamąją medžiagą, stebi, kad mokiniai naudotųsi korekcinėmis priemonėmis (akiniiais, klausos aparatais) ir t.t.

Ketvirtoji protinio atsilikimo forma susijusi su ryškiais galvos smegenų kaktos skilčių pažeidimais. Šalia pažintinės veiklos neišsivystymo šiems vaikams būdingi asmenybės bei motorikos sutrikimai. Vaikai labai nevikrūs, dažnai be priežasties griuvinėja. Ilgai neišmoksta naudotis peiliu, žirkklėmis, nenulaiko rankoje pieštuko. Vaikai labai nepasitiki savo jėgomis, nuolat kreipiasi pagalbos į mokytoją, labai menki pažintiniai interesai. Nekritiškai savo ir kitų poelgiams.

Svarbiausia šių vaikų mokymo kryptis – lavinti motoriką, pažintinį aktyvumą, kelti pasitikėjimą savo jėgomis, mokyti kritiškai vertinti savo ir kitų darbo rezultatus.

Penktosios formos protinį atsilikimą komplikuoja elgesio patologija (elgesys panašus į psichopatinių), kuri atsiranda dėl požiečio struktūrų pažeidimų. Šiuo atveju pirmiausia išskyla asmenybės komponentų neišsivystymas, kritiškumo jausmo sumažėjimas, neigiamų potraukių atsiradimas. Jiems būdinga nuotaikų kaita – čia smagūs, čia verkia, čia prislėgti, dažni afekto priepuoliai. Labai menka mokymosi motyvacija, nesidomi net įdomia medžiaga ir patraukliomis darbo formomis. Vyresniame amžiuje bėga iš mokyklos, linkę valkatauti.

Mokant šiuos vaikus labai svarbu kelti mokymosi motyvaciją, rasti jų hobį, įtraukti mokinius į juos dominančią praktinę veiklą. Svarbu palaikyti ryšius su mokinio šeima, pažinti jo aplinką.

Kitą grupę sudaro vaikai, kurių centrinė nervų sistema buvo pažeista vėlesniame vystymosi etape, t. y. po kalbos išsivystymo. Dažniausiai pasitaikančios priežastys tam sutrikimui išryškėti yra galvos smegenų traumas, meningitai, meningoencefalitai, sukelti ryškūs, po ligos nepraeinantį pažintinės veiklos neišsivystymą, valios, emocijų sferos sutrikimą ir kt. reiškiniai. Tačiau jie skiriasi nuo ankstyvąjį centrinės nervų sistemos sutrikimą patyrusių vaikų, nes šie vaikai gimė ir buvo sveiki, vystėsi normaliai iki ligos ar traumos.

Vaikai, patyrę galvos smegenų traumą, taip pat turi skiriamųjų bruožų. Juos mokant pirmiausia išryškėja greitas centrinės nervų sistemos išsekimas, nuovargis, kuris pasireiškia dėmesio sutrikimais,

darbingumo sumažėjimu. Mokinys tampa išsibaškęs, greitai pamiršta, apie ką kalbėjo pamokoje, keičiasi nuotaika. Dėl nesusikaupimo, blaškymosi vaikas daro daug klaidų skaitydamas, rašydamas, skaičiuodamas. Ypač prastai dirba per paskutines pamokas. Jam užaina stiprūs galvos skausmai. Mokytojas turi numatyti tą ribą, kai vaikas tampa nedarbingas, ir rasti būdų, kaip išvengti pervargimo. Visa tai turi būti daroma nepastebimai, kad mokinys nepradėtų piktnaudžiauti. Mokytojas turi atidžiai sekti vaiko būseną, domėtis, kaip jis elgiasi po pamokų, kaip miega ir pan.

Yra dar viena nemaža grupė protiškai atsilikusių vaikų, kurie tapo tokie dėl įvairių smegenų ligų (epilepsijos, šizofrenijos, sifilio ir kt.) ir jos nepraejo, vaikai tebeserga, kai kada ligos linkusios net progresuoti. Tokie vaikai reikalauja ypatingo dėmesio, nes pedagogines problemas nuolat lydi ir sveikatos sutrikimai.

Nors visi nežymiai sutrikusio intelekto vaikai yra labai skirtingi, turi gana ryškių sutrikimų visose srityse, vienas bruožas juos vienija – galimybė vystytis, tobulėti, įveikti sunkumus, jei su jais dirbama kryptingai.¹

Ilgus metus šie mokiniai buvo ugdomi specializuotose ugdymo įstaigose nuo savo bendraamžių. Šiuo metu šių mokinių padėtis Lietuvoje reikšmingai pakitusi. Vis daugiau intelekto sutrikimų turinčių mokinių mokosi bendrojo lavinimo mokyklų bendrosiose klasėse. Kartais yra derinamas mokymas bendrosiose ir specialiosiose klasėse. Nežymiai sutrikusio intelekto mokinių ugdymas sieja bendruosius ir individualiuosius tikslus. Diferencijuojamasis veiksnys – akademinis ugdymo turinio lygmuo. Šių mokinių mąstymo ypatumai reikalauja nuoseklumo, konkretumo, aiškių sąsajų su socialine aplinka ir gyvenimo patirtimi. Tuo tarpu bendraamžių mokinių ugdymo tikslai sietini su ugdymo turiniu, reikalaujančiu kritinio mąstymo, gebėjimo analizuoti ir abstrahuoti. Nežymiai sutrikusio intelekto mokiniai bendrojo lavinimo mokyklų bendrosiose klasėse mokosi pagal adaptuotas programas.

Specifinės mokymosi negalės ir ugdymo ypatumai

Specifinė mokymosi negalė konstatuojama, kai:

- bendrieji intelektiniai mokinio gebėjimai pakankami, tačiau labai netolygiai susiformavę;
- būdingi ryškūs specifiniai vieno ar kelių pažinimo procesų ar savireguliacijos sutrikimai, kurie trukdo mokiniui visaverčiai naudotis savo potencinėmis galimybėmis – gerai susiformavusiais intelektualiais gebėjimais;
 - išryškėja gilus akademinis atsilikimas – realūs mokinio mokymosi pasiekimai prastesni, nei būtų galima prognozuoti pagal intelektinių gebėjimų lygį; programinis atsilikimas gali būti vieneri dvejį metai, o itin netinkamomis aplinkybėmis ir daugiau;
 - sutrikęs ne visų įgūdžių, mokėjimų, gebėjimų, o tik tam tikrų jų grupių formavimasis – kai kurie mokiniai sunkiau išmoksta rašyti, kiti – skaityti, tretį – skaičiuoti arba daro tik tam tikro tipo klaidas mokydami bet kurio iš šių dalykų;
 - būdinga neryški neurologinė simptomatika, kuri ir yra specifinių pažinimo procesų ar savireguliacijos sutrikimų priežastis.

Mokiniai, turintys vizualinių procesų sutrikimų

Šių mokinių atsilikimą moksle lemia specifiniai vizualinių procesų (suvokimo regėjimu) sutrikimai, trukdantys naudotis turimais intelektualiais gebėjimais. Jie sunkiai ir netiksliai atpažįsta, skiria, interpretuoja arba įsimena matomus vaizdus, simbolius (pvz., raides, skaičius, formas, schemas, diagramas, žemėlapius ir kt.), sunkiai analizuoja ir jungia į visumą atskiras detales, elementus, dalis. Tačiau jie gerai suvokia, perpranta ir pasinaudoja žodine, jutimine ir kita ne regėjimu gaunama informacija. Šios grupės mokiniai patiria sunkumų mokantis skaityti, rašyti, skaičiuoti. Jie sunkiai įsimena raides, nes neaiškiai suvokia jų formą, „nepastebi“ nedidelių skirtumų (pvz., I ar J, n ar m, l ar t, ar f), painioja optiškai panašias raides (pvz., p-d-b, n-u), sunkiai jungia jas į skiemenis, skiemenis į žodžius. Perskaityto žodžio prasmę suvokia. Įdomu tai, kad tokie mokiniai kartais geriau rašo, nei skaito; geriau pažįsta rašytines raides, prasčiau spausdintines. Nurašydami ir rašydami diktuojant ar savarankiškai, mokiniai daro daug veidrodinio pakeitimo klaidų, netiksliai rašo pačias raides, nepaiso eilučių, jų rašysena negraži.

Dirbant su tokiais mokiniais mokytojas turėtų leisti mokiniui pasijusti mokančiam, žinančiam, gabiam atliekant žodines užduotis ar fizinę veiklą, neakcentuoti vaiko nesėkmių. Šie vaikai gerai supranta žodinę medžiagą ir gali ją sėkmingai naudotis, todėl, individualizuojant ugdymo turinį, reikia atrinkti viską, ką galima vaikui perduoti žodžiu bei veiksmu, kad liktų kaip galima mažiau vaizdiniu būdu išmokstamos

¹ Elijošienė I. Vaikai, turintys intelekto sutrikimų. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai, 2003.

medžiagos. Pavyzdžiui, užsienio kalbos pamokose vietoj pasakojimo pagal paveikslėlius, skatinti pasakoti iš asmeninės patirties. Per skaitymo pamokas, kai dauguma vaikų jau nebloggerai skaito, o mokinys, turintis regėjimo procesų sutrikimų, atsilieka, reikia rūpintis, kad ir jis galėtų dalyvauti pokalbiuose, diskusijose. Tokiu atveju, jam tekstą galėtų perskaityti mokytojas, mokytojo padėjėjas, ar išklausyti teksto įrašą. Šiuos mokinius skaityti, rašyti reikėtų pradėti mokyti naudojant trijų matmenų (erdvines) raides, skaitmenis, geometrines figūras, ženklus ir kitus simbolius: jie turi būti gana dideli, šiurkštūs, kad vaikas juos gerai matytų, galėtų apibraukti pirštu. Naudoti korteles su didesnėmis, nei įprasta raidėmis, be iliustracijų. Tekstuose naudoti vaizdines suvokimo „palengvinimo“ priemonės: tekste painesni dalykai turi būti paryškunami tamsesniu šriftu ar spalva.

Rekomenduojami alternatyvūs mokymo būdai:

- Kinestezinis (judesiu) skaitymo ir rašymo mokymas: vizualinio suvokimo trūkumai kompensuojami įsidėmint ir įsimenant rašytinės raidės rašymo ir spausdintinės raidės apibraukimo pirštu, ranka judesį. Vaikas mokosi skaityti apibraudamas kiekvieną raidę pirštu ir įsijausdamas ne tik į vaizdą, bet ir į judesį. Tai patikslina regimąjį suvokimą ir padeda susidaryti grafemos vaizdiniai.

- Visuminis skaitymo mokymo būdas, kai vaikas skatinamas tiesiog įsiminti sunkesnių ar sunkiai jungiamų į skiemenis raidžių derinių vaizdą. Sunkesnių raidžių junginiams įsiminti gali būti naudojamos kortelės, su kuriomis nuolat lavinamasi.

- Kontekstinis skaitymo, supratimo ir minties reiškimo raštu mokymas. Mokinys pratinamas orientuotis į prasmę, kuri palengvina atskirų žodžių perskaitymo sunkumus. Jis pamokomas prognozuoti (pagal analogiją ir šnekamąją kalbą), kokia sakinio dalis gali eiti po perskaityto žodžio, kokia numanoma sakinio struktūra; pajusti, kada padarė klaidą – perskaitė tai, kas neturi loginio ryšio su anksčiau skaityta informacija – ir pasitaisyti, orientuotis į iliustracijas ir pan. Šiems vaikams galima iš anksto pasakyti, apie ką skaitomas straipsnelis ir pan.

Su šiais mokiniais papildomai dirba specialusis pedagogas, logopedas siekdami lavinti paprastų vizualinių elementų bei jų derinių suvokimą, atpažinimą, skyrimą, įsiminimą.

Mokiniai, turintys audiovizualinių ryšių sutrikimą

Šios grupės mokinių problema – nepakankami ryšiai tarp regėjimo ir klausa gaunamos informacijos. Sutrikęs skirtingo modalumo informacijos siejimas į visumą, perkodavimas (pvz., žodinės informacijos į vaizdinę; vaizdinės į žodinę). Vaizdiniai netvarkomi pagal kalbos logiką ir vidinę struktūrą, tad nėra jų klasifikavimo į tam tikras kategorijas.

Mokydamiesi skaityti, rašyti mokiniai ilgai painioja garsų ir juos žyminčių raidžių priklausomybę. Jie gerai skaido žodžius į garsus ir gali išvardyti net sudėtingų žodžių garsų eilę. Paprašyti jie gali prirašyti visą lapą raidžių, bet negali jų pavadinti, negali parašyti garsą žyminčios raidės. Mokiniai ilgai negali pažįstamoms raidėms priskirti reikiamo garso, ilgai painiojasi skaitydami paprasčiausius žodžius. Sunkiai supranta teisingai perskaitytų žodžių reikšmę, todėl jiems ilgai būdingas mechaninis skaitymas. Raides kopijuoja gerai, tačiau visai neparašo raidžių (ypač žodžių) diktantų, nors gerai girdi ir skiria garsus žodyje – trukdo sutrikęs gebėjimas garsui priskirti raidę. Mokydamiesi matematikos, mokiniai nesugeba suvokti tikrosios skaitmenų prasmės, ilgai nesusiformuoja skaičiaus sąvoka. Žodžiu skaičiuoja lengviau, nei naudodamiesi skaitmenimis.

Pritaikant mokiniams, turintiems audiovizualinių ryšių sutrikimų, ugdymo turinį, reikia žinoti, kad šie vaikai gerai supranta žodinę medžiagą ir sėkmingai atlieka žodines užduotis. Jie gerai supranta vaizdinę medžiagą ir gerai atlieka veiksmu ar pavyzdžiu pateiktas užduotis (negali veikti su vaizdine medžiaga pagal žodinę nuorodą ir atvirkščiai; negali verbalizuoti vaizdinės medžiagos ir atvirkščiai.). Mokomoji medžiaga turėtų būti susisteminta taip, kad kaip galima daugiau jos vaikas išmoktų atskirai vaizdų pavidalu ir atskirai žodine forma, ieškoti papildomų suvokimo būdų (uoslė, skonis, taktilika), kurie „těstų tiltą“ tarp regimojo ir girdimojo suvokimo. Pavyzdžiui, mokomąją medžiagą perduoti pasakojant, sekant, diskutuojant, įrašais ar pasiūlant apžiūrėti daug informacijos teikiančius panoraminius piešinius, paveikslus, nuotraukas, t.y., gaunant informaciją regėjimu (ją saikingai palydint žodžiu). Realius pasaulio daiktus, reiškinis pažinti visais penkiais pojūčiais vienu metu, pvz., pajusti kūnu, paragauti, uosti, išžiūrėti, komentuoti. Lietuvių kalbos pamokose vaizdinės medžiagos komentavimą, verbalizavimą, žodines interpretacijas sieti su vaiko išgyvenimais, potyriais (remtis ne tik vaizdo ar žodžio ryšiu, bet ir vaizdo ir emocijų bei visos jutimų gamos ir žodžio ryšiais).

Rekomenduojami alternatyvūs mokymo būdai:

- Multisensorinis (suvokiant visais pojūčiais) raidžių, skaitmenų, figūrų ir kitų simbolių mokymo būdas. Mokinys vienu ir tuo pačiu metu:
 - mato grafinę raidės vaizdą (regimasis suvokimas);
 - girdi mokytojo tariamą garsą, kurį ši raidė žymi (suvokimas klausa);
 - pats pirštu apibraukia šiurkščios faktūros raidę (jaučia savo rankos judesį, raidės paviršių; mato piršto judesį, „rašantį raidę“);
 - pats sako garsą (stengdamasis pajusti kalbos padargų padėtį, vibraciją, oro srovę ir kt.);
 - girdi savo sakomą garsą (suvokimas klausa);
- Skaityk apvedžiodamas pirštu:
 - vaikas skaito kiekvieną raidę apvedžiodamas pirštu – kinestezinis ir taktilinis jutimas padeda suvokti raidės prasnę.

Tai padeda susidaryti ryšiams tarp visų pojūčių – regimųjų, girdimųjų, kinestetinių, taktilinių – ir pagaliau suvokti raidės ir jos žymimo garso priklausomybę.

Su šiais mokiniais papildomai dirba specialusis pedagogas.

Mokiniai, turintys atminties sutrikimų

Šie mokiniai atsilieka dėl nemodalinių trumpalaikės ir ilgalaikės atminties sutrikimų, regimosios ir girdimosios atminties ryškaus svyravimo viena kitos atžvilgiu, įsiminimo ir atgaminimo strategijų stokos. Mokiniai gali nuolat „pamesti“ ką tik išgirstą, matytą informaciją: neprisimena paveikslėlio turinio, nuorodos, uždavinio sąlygos, negali pakartoti ką tik girdėtų faktų, vardų, datų, telefono numerių, skaičių, negali skaičiuoti mintyse, nes „pameta“ skaičius. Jie gali turėti informacijos įsiminimo, išlaikymo ir atgaminimo problemų – sunkiai įsimena daiktų, skaičių eiles, daugybės lentelę, faktus, eilėraščius ir t.t.

Tokie mokiniai lėčiau nei jų bendraamžiai išmoksta skaityti, nes ilgai neprisimena raidžių, o išmoktąsias greit pamiršta. Sunkiai išmoksta eilėraščius, dainų tekstus mintinai. Lėtai mokosi skaityti, nes sunkiai įsidėmi rašytines raides. Rašant diktantus, jiems reikia daug kartų kartoti žodžius, sakinius, antraip jie jų neprisimena.

Pritaikant mokiniams, turintiems specifinių atminties sutrikimų, ugdymo turinį, reikėtų remtis geru mokinio darbingumu, mąstymu, išlavėjusia kalba. Nurodymai, užduotys ar instrukcijos vaikui turi būti formuluojamos aiškiai ir etapais – tik atlikus vieną užduoties dalį gali būti paaiškinama kita. Svarbu nuolat įsitikinti, ar mokinys nedirba todėl, kad nesupranta, ar todėl, kad jau pamiršo, ką daryti. Nurodymai, užduotys turėtų būti ne tik pasakomos žodžiu, bet ir pateikiamos kortelėmis. Visa mokymuisi skirta informacija turi gulėti mokiniui po ranka: spausdintinių ir rašytinių raidžių raidynai, įsimintinos rašybos žodžių kortelės ir kt.

Alternatyvūs mokymo būdai:

- Mokymasis grindžiamas probleminio, kūrybinio mąstymo gebėjimais, kai mokinys skatinamas „atrasti“ atsakymą, t.y. išprotauti, išmąstyti, „sukurti“:
 - skatinamas lyginti, gretinti raides, skaitmenis, ieškoti jų skirtumų ir panašumų, pvz., iš vienos raidės padaryti kitą pripiešiant ar ištrinant vieną elementą, kitaip išlankstant vielutę, kitaip sudėstant pagaliukus arba jų panaudojant daugiau (mažiau);
 - skatinamas įsidėmėti loginę samprotavimo seką, užduočių atlikimo žingsnius, priežasties ir pasekmės ryšius, vieno į kitą virsmą, kad prireikus vėl „išprotautų“ tą patį, t.y. orientuotųsi ne tik į įsimenamą informaciją, faktus, rezultatus, bet ir minčių seką, veiksmo būdą;
 - siūloma įvairiai perdirbti informaciją: žodinę paversti grafine ar piešiniu, grafinę – žodine ir pan.
- Skatinama naudotis etalonų, modelių, pavyzdžių sistemomis, tam tikromis informacijos visumomis (pvz., abėcėle, skaitmenų seka, spalvų ratu, enciklopedijomis ir kt.).
- Mokoma remiantis emocijomis, naudojant siurprizines situacijas, įvairių paskatinimą, orientuojantis į vaiko pomėgius ir kt.

Mokinys, turintis specifinių atminties sutrikimų, mokomas bendrojoje klasėje modifikuojant matematikos, o dažnai ir lietuvių kalbos programas.

Su šiais mokiniais papildomai dirba specialusis pedagogas.

Mokiniai, turintys savireguliacijos sutrikimų

Pagrindinė šių mokinių mokymosi sunkumų priežastis – sutrikęs gebėjimas organizuoti savo veiklą bei kontroliuoti savo emocijas, elgesį. Mokiniam sunku nusiteikti darbui, dėl ko nors apsispręsti, numatyti, planuoti veiksmus, darbo etapus, darbą kantriai atlikti iki galo, įveikti klūtis ir pasiekti rezultatą. Kita vertus, charakteringas nedėmesingumas, impulsyvumas, emocinis labilumas, sunkiai kontroliuojami netikslingi judesiai arba priešingai itin lėtas veiklos tempas, vangumas, astenija. Mokiniam taip pat būdinga veiklos strategijų stoka.

Šie mokiniai patiria sunkumų, bendrų visam mokymosi procesui. Jems būdingos klaidos, atsirandančios dėl neteisingai suvokto mokytojo nurodymo, informacijos. Jie gali pradėti spręsti ne tuos uždavinius; gali nurašyti tekstą, bet pamiršti žodžius suskirstyti skiemenimis; darbą gali padaryti ne taip, kaip nurodė mokytojas. Dažnos neatidumo, išsiblaškymo, atitrūkimo klaidos. Itin daug klaidų daro, kai reikia ką nors nurašyti nuo lentos ar knygos. Dažnos klaidos dėl mokymosi organizavimo sunkumų: vaikai dirba nenuosekliai, neplaningai.

Individualizuojant ugdymą, reikėtų šiems mokiniams struktūruoti mokomąją medžiagą. Medžiaga turi būti parengta kaip atskiri, išbaigti, per daug neišplėsti žinių ir gebėjimų blokai. Juose turėtų būti lengva skirti esminius ir antrinius dalykus. Turėtų būti numatytas nuolatinis grįžimas prie išeitų dalykų, kad būtų išaiškinamos ir nuolat kompensuojamos mokymosi spragos, numatyta galimybė nuolat kaitalioti įvairaus pobūdžio medžiagą, kad mokiniams būtų įdomu.

Savireguliacijos sutrikimus kompensuojantys mokymo būdai:

- Instrukcijos, nuorodos, darbo etapai pateikiami ne iš karto, bet po vieną tik tada, kai mokinys atliko ankstesnįjį.

- Vaikas įpratintas klausyti, perklausti, pasitikslinti, jei kas nors neaišku. Sudaromos sąlygos namų darbus pradėti klasėje, kad jie būtų visiškai aiškūs ir kad nepamirštų, kas užduota.

- Naudojamos priemonės, padedančios nuosekliai atlikti užduotis ar šiaip veiklą, pvz., veiksmų sekos schemos, užduočių atlikimo kortelės, taisyklių kortelės ir t.t.

Mokinys, turintis savireguliacijos sutrikimų, mokomas bendrojoje klasėje modifikuojant darbo būdus. Individualiai gali dirbti specialusis pedagogas, psichologas.²

Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių mokinių ugdymo ypatumai

Mokykloje dažniausi elgesio ir emocijų sutrikimai yra:

- 1) dėmesio koncentracijos trūkumai;
- 2) opozicinis neklusnumas ir elgesio bei tvarkos taisyklių laužymas;
- 3) agresyvumas;
- 4) vengimas lankyti mokyklą, pamokas, dirbti ir bendradarbiauti;
- 5) mokymosi motyvacijos stoka ir interesų ribotumas.

Elgesio ir emocijų sutrikimai reiškiasi įvairiais lygiais: *nežymus*, kuris gali būti nesunkiai kontroliuojamas ir valdomas mokykloje, bendrojoje klasėje, taikant tam tikras ugdymo strategijas; *vidutinis*, kuris reikalauja papildomos specialistų (socialinio pedagogo, psichologo, gydytojų) intervencijos; *labai žymus*, kai mokinio problemos sprendžiamos atskirose specializuotose mokyklose, taikant specialias metodikas.

Sudarant individualizuotą ugdymo programą mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimą, atsižvelgiama į tris aspektus: 1) interpersonaliniai įgūdžiai; 2) intrapersonalinis psichologinis reguliavimas; 3) akademiniai gebėjimai.

Interpersonaliniai įgūdžiai. Mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, labai dažnai patiria sunkumų bendraudami su bendraamžiais. Šie mokiniai neturi draugų, yra bendraamžių atstumtųjų grupėje. Tokią šių vaikų situaciją lemia socialinių įgūdžių stoka, nemokėjimas susidraugauti, palaikyti draugiškus santykius, išvengti konfliktinių situacijų. Daugelis šių vaikų tiesiog nežino, kaip reikia elgtis vienoje ar kitoje socialinėje situacijoje, nes nėra to išmokę natūraliu būdu savo šeimoje. Dar viena šių vaikų problema – negebėjimas valdyti savo jausmų ir emocijų, prisitaikyti socialinėse situacijose arba jas kontroliuoti.

Intrapersonalinis psichologinis reguliavimas. Mokiniam, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų, būdingas neadekvatus savęs vertinimas. Kai kurie jų, dažniau turintys pakankamai aukštus intelektualinius gebėjimus, pasižymi nepagrįstai aukštu perspektyviniu savęs vertinimu – įsivaizduoja, kad

² Monkevičienė O. Specifinės mokymosi negalės: atpažinimas ir ugdymo kryptys. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai, 2003.

ateityje, kai panorės, galės pasiekti norimų rezultatų. Tačiau dauguma šiai grupei priklausančių mokinių, o ypač mokiniai, turintys mokymosi sunkumų, pasižymi labai blogu savęs vertinimu, kurį dažnai lydi išmoktas bejėgiškumas. Tokiems mokiniams būdingas nepasitikėjimas savimi.

Šių mokinių psichologinėje charakteristikoje neretai fiksuojamas padidėjęs nerimastingumo lygis arba depresija. Jie linkę demonstruoti susijaudinimą ir nepasitikėjimą savimi, kai jiems skiriamos užduotys arba tam tikri vaidmenys bendruomenėje. Juos lydi nuolatinis liūdesys, bloga nuotaika, abejingumas viskam, kas vyksta jų aplinkoje.

Akademiniai gebėjimai. Dažniausiai elgesio ir emocijų sutrikimus lydi ir mokymosi sunkumai. To priežastis gali būti pažintinės veiklos sutrikimai arba akademinis atsilikimas dėl mokymosi motyvacijos stokos, nesisteminio mokyklos lankymo, negebėjimo planuoti laiką, organizuoti veiklą. Šios grupės mokiniai labai dažnai turi ir dėmesio koncentracijos trūkumą.

Sudarant ugdymo programas mokiniams, turintiems elgesio bei emocijų sutrikimų, atsižvelgiama į kiekvieno mokinio individualiuosius poreikius. Mokytojai ir specialistai kiekvienu konkrečiu atveju numato įgūdžių, kurių mokiniui trūksta, elgesio korekcijos bei žinių spragų įveikimo veiklą. Jei kelių mokinių poreikiai sutampa, tie patys tikslai gali būti formuluojami mokinių grupei.

Planuojant **interpersonalinį** šių vaikų ugdymą, būtina numatyti, kaip formuoti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų bei mokymosi sunkumų, ir bendraamžių socialinius įgūdžius. Tose klasėse, kuriose mokosi šį sutrikimą turintys mokiniai, sukuriama ir kryptingai įgyvendinama elgesio taisyklės. Kai klasėje yra mokinys, kurio interpersonaliniai kontaktai kelia tam tikrus reikalavimus, kiti mokiniai turi tai žinoti ir mokėti atitinkamai elgtis. Pavyzdžiui, jei nustatoma, kad mokinys stokoja bendravimo įgūdžių, todėl kyla nuolatiniai konfliktai su klasės draugais, parengiama programa, kurioje numatomas kryptingas bendravimo įgūdžių ugdymas. Tokios programos tikslas – mokyti mokinį, turintį elgesio sutrikimą, bendravimo strategijų, o klasės mokiniai įtraukiami į kryptingą tų įgūdžių lavinimą. Sudarant tokias programas, mokinys yra mokomas konkrečių elgesio modelių įvairiose situacijose: kaip reikia paklausti, kaip elgtis, kai nepatinka pasiūlymas ir t.t. Interpersonalinių įgūdžių lavinimui labai tinka situaciniai žaidimai, per kuriuos nagrinėjami ir imituojami įvairūs bendravimo atvejai.

Akademinis mokymas taip pat reikalauja atsižvelgti į kiekvieno mokinio individualius poreikius. Duguma šių vaikų vargina dėmesio koncentracijos trūkumai. Sudarant ugdymo programas šiems mokiniams, rekomenduojama eliminuoti šalutinę informaciją, paliekant pagrindinę, svarbiausią mokymo medžiagą. Didesnės apimties mokymo turinys turėtų būti suskaidomas į mažesnes dalis (pastraipas, paragrafus ir t.t.). kiekvienos dalies pabaigoje pateikiami klausimai arba užduotys, tai padeda mokiniui sutelkti dėmesį į užduoties esmę. Verbalinės instrukcijos šiems mokiniams taip pat turi būti kiek galima trumpesnės naudojant paprastus esminius žodžius. Ilgesnės instrukcijos suskaidomos į keletą pakopų ir pateikiamos mokiniui prieš kiekvieną užduoties dalį. Atliekant užduotis, veiksmingi tarpiniai vertinimai, pastabos, pastebėjimai, kurie padeda mokiniui iš naujo sukcentruoti dėmesį į atliekamą darbą. Svarbu, kad šiems mokiniams siūloma veikla būtų įvairi, nuolat besikeičianti.

Per interpersonalinių santykių reguliavimą ir pritaikytas akademinės programas gali būti reguliuojami ir intrapersonaliniai procesai. Tačiau neretai, kai yra rimtesnių emocijų sutrikimų (padidėjęs nervingumas, depresija, ypač ryškus motorinis aktyvumas ir dėmesio koncentracijos sutrikimas), gali būti taikomas ir medikamentinis gydymas. Visais atvejais gero rezultato galima tikėtis tada, kai mokinių programos įgyvendinamos bendradarbiaujant mokytojams, mokiniams, bei jų šeimoms.³

Regos sutrikimą turinčių mokinių ugdymo ypatumai

Regos sutrikimą turinčiais mokiniais laikytini tie, kurių mokymui būtinos specializuotos priemonės, o skaityti ir rašyti jie gali išmokti naudodami Brailio raštą arba didesnius rašmenis. Ugdymo programų individualizavimo lygmuo priklauso nuo keleto veiksnių: 1) mokinio regėjimo aštrumo (mokinys turi regėjimo likutį ir gali juo naudotis, regimųjų pojūčių nėra); 2) mokinio intelekto išsivystymo; 3) socialinės aplinkos; 4) mokytojų, kurie jį moko, kompetencijos; 5) medicininės prognozės dėl regėjimo vystymosi. Regos sutrikimą turinčių mokinių ugdymo individualizavimo lygmuo priklauso nuo mokinio vystymosi ir ugdymosi ypatumų.

Patirtis rodo, kad regos sutrikimą turintys mokiniai, kurie mokosi bendrosiose klasėse, dažniausiai patiria sunkumų suvokdami, orientuodamiesi ir judėdami aplinkoje bei mokydami elgesio modelių, kurie įgyjami imituojant aplinką, suvokiant daiktų ir reiškinių vaizdinius.

³ Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.

Vaikas, turintis regėjimo sutrikimą, negali gauti informacijos regėdamas, tačiau jis ją gauna klausa, uosle, lytėjimu, taktiliniaus ir kitais pojūčiais. Suprantama, kad toks vaikas be specialios pagalbos neišgys daiktų, kurių negali paliesti, vaizdinių arba nesupras reiškinų, kurių negali suvokti klausa, uosle ar kitais pojūčiais, pvz., skrendantys paukščiai, mėnulis ir t.t.

Šie mokiniai naudoja vadovėlius, spausdintus didesniais rašmenimis arba iškiliuotu Brailio raštu. Klasėje ar namuose įprastą rašymo priemonę pakeičia Brailio rašto rašomoji mašinėlė arba pritaikytas kompiuteris. Svarbu, kad mokinys turėtų reikiamas optines priemones, lūpas, ypač tais atvejais, kai regėjimo likutis leidžia vizualiai suvokti pasaulį. Šiuolaikinės technologijos sliūlo kompensacinę techniką, kuri gali sudaryti puikias sąlygas regos sutrikimą turintiems mokiniams visaverčiai mokytis drauge su reginčiais bendraamžiais. Tai kompiuterinė įranga, galinti elektroniniu būdu paversti plokščiąją raštą iškiliuotu Brailio raštu, plokščiuosius piešinius ar brėžinius – iškiliaisiais piešiniais, įgarsinti rašytinį tekstą ir pan. Specializuotos mokymo priemonės, kuriomis naudojasi regos sutrikimą turintys mokiniai, gali kelti triukšmą ir sudaryti tam tikrų nepatogumų kitiems klasės mokiniams. Tais atvejais turi būti naudojamos apsaugos priemonės, kurios padeda ramiai dirbti mokiniui, turinčiam regos sutrikimą, ir apsaugo kitus nuo galimų nepatogumų: guminis pagrindas po rašomąją Brailio rašto mašinėlę sumažina mašinėlės keliamą triukšmą, ausinės, naudojamos kartu su magnetofonu arba kompiuteriu, apsaugo kitus klasės mokinius nuo pašalinio garso, kylančio naudojant garso įrangą.

Asmens regos sutrikimą kompensuoja klausa. Didelę dalį informacijos šie žmonės gauna naudodamiesi klausos analizatoriumi, todėl mokytojas, organizuodamas mokymą, turi stengtis, kad vizualiniu būdu pateikiama informacija būtų komentuojama žodžiu. Bendrojoje klasėje mokant mokinių, turinčių regos sutrikimą, gali išryškėti mokinių darbo tempo skirtumų. Tokiu atveju reikėtų atrinkti svarbiausią mokymo medžiagą, numatyti užduočių kiekį, sureguliuoti mokymosi krūvį taip, kad regos sutrikimą turintis mokinys palankiomis sąlygomis įgytų jo išsilavinimui būtinų žinių ir įgūdžių.⁴

Klausos sutrikimą turinčių mokinių ugdymo ypatumai

Amerikiečių ir anglų tyrimai liudija, kad neprigirdintiems vaikams tenka 3-6 kartus sunkesnė našta nei girdintiems jų bendraamžiams.

Sutrikusios klausos vaikai, atsižvelgiant į klausos sutrikimo laipsnį, visiškai praranda arba turi ribotas galimybes mokytis sakininės kalbos natūraliuoju būdu, klausydami aplinkinių. Šiuo požiūriu kalbos raidai didelės reikšmės turi du veiksniai: 1) klausos sutrikimo laipsnis – kuo mažiau sutrikę girdimieji pojūčiai, tuo didesnes galimybes turi vaikas išmokyti sakininės kalbos natūraliuoju būdu; 2) vaiko amžius – kuo jaunesniame amžiuje prarandama klausa, tuo labiau apsunkinamas kalbos vystymasis. Nors sutrikusios klausos mokinių intelektinės galybės atitinka bendraamžių, tačiau klausos sutrikimas sudaro didelių sunkumų įgyti kai kurių komunikacijos įgūdžių. Todėl vienas iš svarbiausių ugdymo aspektų, siekiant sudaryti palankias sąlygas vaiko, turinčio klausos sutrikimą, psichinei raidai ir mokymosi veiklai, yra komunikacinės sistemos formavimas.

Klausos sutrikimą turintys žmonės (priklausomai nuo klausos sutrikimo laipsnio) vartoja sakininę arba alternatyvias kalbos priemones: rašytinę, gestų, daktilinę kalbas; sakininės ir manualinių metodų derinį – totalią komunikaciją. Komunikacijos išsivystymo lygmuo padeda apsispręsti parenkant mokiniui palankiausią ugdymosi aplinką – mokymąsi bendrojo lavinimo mokyklos bendrojoje klaseje, bendrojo lavinimo mokyklos specialiojoje klaseje ar specialiojoje mokykloje. Ugdymo formą ir įstaigą savo vaikui renkasi tėvai. Rekomenduojant ugdymo formą, atsižvelgiama į vaiko klausos būklę, bendruosius gebėjimus ir pasiekimus, kalbos lygį, gebėjimą bendrauti ir kalbinio bendravimo specifiką (bendrauja žodine kalba ar gestais), mokytojo kompetenciją ir pasirengimą mokyti sutrikusios klausos vaiką, šeimos galimybes padėti savo vaikui ir kt.

Sutrikusios klausos mokinių ugdymas individualizuojamas sudarant ir išstudijuojant mokinio mokymosi charakteristiką. Ji yra individuali, aptariama psichologiniu, socialiniu, akademinu, komunikaciniu aspektais. Tačiau kai kurie charakteristikos bruožai yra bendri visiems klausos sutrikimą turintiems mokiniams, juos lemia klausos funkcijų nepakankamumas. Šių mokinių mokymosi sunkumai paliečia tris sritis:

- 1) Kalbos vystymąsi – kalbos supratimą, jos naudojimą bendraujant su kitais ir maštant.
- 2) Komunikaciją – komunikacinės sistemos, kuri leidžia bendrauti su girdinčiais ir klausos sutrikimą turinčiais žmonėmis, valdymą.

⁴ Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.

3) Pažintinių funkcijų kompensavimą – gebėjimą regėjimu ir kitais pojūčiais priimti ir suvokti informaciją, kurios asmuo negali suvokti klausia: automobilių sirenos, šunų lojimas, vėjo šniokštimas ir kiti aplinkos garsai.

Svarbu pripažinti klausos sutrikimą turinčių mokinių galimybes ir jomis remtis. Nustatyta, kad:

1) šių mokinių intelektualiniai gebėjimai atitinka bendruosius parametrus;

2) jie gali išmokyti tyliai skaityti, rašyti, atlikti matematinius veiksmus, siekti kitų akademinų gebėjimų kaip ir jų bendraamžiai;

3) palankiomis sąlygomis jų elgesys atitinka bendraamžių elgesio modelius;

4) suaugę sutrikusios klausos asmenys gali gyventi savarankiškai.

Sudarant individualizuotą ugdymo programą, lanksčiai sprendžiami individualieji asmens poreikiai ir siekiama sudaryti sąlygas skleisti pozityviesiems gebėjimams. Svarbiausi uždaviniai, kuriuos reikia išspręsti ugdant šiuos mokinius bendrojo lavinimo mokykloje:

1. Sudaryti komunikacijos sistemą, kurią jie naudos mokydami ir bendraudami su bendraamžiais. Šių vaikų komunikacijos gebėjimai pradedami ugdyti ikimokykliniame amžiuje. Į mokyklą jie turėtų ateiti jau turėdami tam tikrus bendravimo įgūdžius: mokėtų naudoti gestus ar kitus manualinius ženklus, stebėti kalbos ženklus – artikuliacinio aparato, mimikos, gestikuliacijos judesius. Mokykloje komunikacinė sistema bus plėtojama. Tais atvejais, kai vaikas ateina į mokyklą neturėdamas bendravimo įgūdžių, ugdymas pradedamas būtent nuo šių įgūdžių sudarymo.

2. Ugdyti sakinę ir rašytinę kalbą. Šio uždavinio išsprendimas mokymosi procese padeda suvokti mokymo medžiagą, mokytojų instrukcijas, gerokai išplėtoja vaiko komunikacijos galimybes su kitais asmenimis.

3. Tikslinti vartojamas sąvokas bei turtinti žodyną. Sutrikusios klausos mokiniai gerai suvokia regimąjį pasaulį, tačiau vaizdiniai, kuriuos jie mato, neretai neturi tikslaus sąvokinio atitiktens. Šiuo požiūriu prastas impresyviosios kalbos lygis apsunkina mokymo medžiagos suvokimą ir dalyvavimą mokymo procese.

4. Lavinti sakinę kalbą, mokyti diferencijuoti fonemas ir jų junginius, tikslinti garsų tarimą.

5. Mokyti aktyviai klausyti ir girdėti. Neretai sutrikusios klausos vaikai naudoja klausos aparatus, kurie kompensuoja sutrikusią klausos funkciją, tačiau vaikas turi išmokyti diferencijuoti aplinkos garsus, klausytis ir atitinkamai reaguoti.

6. Lavinti specialiuosius gebėjimus: sutelkti dėmesį į kalbantį žmogų, analizuoti kontekstą, naudotis vaizdiniais, kurie leidžia identifikuoti garsinę informaciją.

Bendrojo lavinimo mokykloje visi šie poreikiai gali būti patenkinami tik bendromis mokytojų, surdopedagogų, logopedų ir tėvų pastangomis.⁵

Vaizdinių priemonių panaudojimas ir informacijos pateikimas

Sutrikusios klausos vaikas negali daug ko išgirsti, todėl jis turi kur kas daugiau matyti. Tokį vaiką reikėtų sodinti arti mokytojo, geriausia – pirmame suole. Mokytojas turėtų atminti, kad informacija, kuri nepatenka į vaiko akiratį, negalės būti priimta ir suprasta. Taip būna, kai mokytojas ką nors daro ar kalba stovėdamas klasės gale, t.y. vaikui už nugaros, kai mokytojas rašo lentoje ir tuo pat metu, nosisukęs į ją, komentuoja žodžiu ir pan.

Informacijos pateikimas sakinė kalba sutrikusios klausos vaikui yra pats sudėtingiausias ir sunkiausias. Todėl, mokant vaikus, ypač svarbios vaizdinės priemonės, įvairi vizualinė informacija (schemos, paveikslėliai, lentelės, formulės, sutartiniai ženklai ir kt.). Sudėtingesnė informacija turėtų būti lygiagrečiai pateikiama raštu (ant lentos ar kortelės). Atidus mokytojas prieš kiekvieną pamoką pagalvos, kokią mokomąją medžiagą jis iliustruos vaizdine medžiaga, ką užrašys lentoje, ką pateiks vaikui individualiai kortelėje.

Rašytinė kalba (rašymas ir skaitymas) sutrikusios klausos vaiko mokymuisi ir gyvenime vaidina didesnę vaidmenį negu girdinčiojo. Ši kalbos forma neretai tobulesnė už sakinę kalbėjimą. Tai kalbos forma, kuri dėl savo vaizdumo yra gerokai prieinamesnė ir lengvesnė sutrikusios klausos vaikui negu sakinis kalbėjimas. Rašytine forma lengviau išmokyti vaiką kalbos gramatinės sandaros, gramatinių reikšmių supratimo. Kadangi gramatinė žodžio reikšmė reiškia įvairiai kaitant ir derinant žodžius, tai lengviau pamatyti ir suprasti parašius ir specialiai atkreipus vaiko dėmesį į žodžio galūnę. Sakytinėje kalboje

⁵ Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.

pavyzdžiui vieno ar kito garso pasikeitimas galūnėje, gali būti ir neišgirstas, ir nepastebėtas (neperskaityta iš lūpų - kviečia ir kviečiai, geras ir gerai ir kt.) Sėkmingiausiai gramatinę sandarą ugdyti rašytine kalba, kai galima akivaizdžiai analizuoti žodžio galūnės kitimą, sieti jį su atitinkama gramatine reikšme. Tokių dalykų (kaip taisyklingas žodžių kirčiavimas, pauzės tarp žodžių ir kt.), kurių išmokstame klausydamiesi ir girdėdami (t.y. sakytine kalba), sutrikusios klausos vaikus geriausia mokyti rašytine kalba. Užrašydami naują žodį, būtinai nurodome kirčiuotą skiemenį ir tarimo ypatumus (pvz., atsirado ir pan.), užrašydami sakinį, pažymime loginį kirtį bei pauzes ir kt.⁶

Individualizuotos ugdymo programos sudarymo strategija

Individualizuotos ugdymo programos turėtų būti rengiamos kiekvienoje mokykloje, jei joje yra mokinių, kuriems keliami individualūs ugdymo(si) tikslai. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (1998 m.) įteisina keturis programų tipus: modifikuotą, adaptuotą, specialiąją ir individualiąją. Vadovaudamasis Bendrųjų ugdymo planų reikalavimais, mokytojas specialiųjų prekių mokiniui, kuriam skirtas mokymas pagal vieną iš šių programų, konsultuojamas specialiojo pedagogo, logopedo, rengia modifikuotas, adaptuotas, specialiąsias ar individualias programas. Jos skiriamos mokiniams, turintiems kognityvinių, sensorinių, motorinių, komunikacijos, emocijų ir elgesio sutrikimų, kurie riboja asmens galimybes siekti to paties akademinio lygmens, veikti tuo pačiu tempu arba naudoti tas pačias ugdymo(si) strategijas kaip kiti. Nors individualizuota ugdymo programa nėra standartizuotas juridinis dokumentas, tačiau ji yra vienas reikšmingiausių dokumentų specialiųjų poreikių mokinio karjeroje (M. C. Reynolds, J.W.Birch, 1997). Ugdymo individualizavimo kokybė yra pasiekta tada, kai kiekvienas mokinys turi maksimalias galimybes įgyti jo gebėjimus atitinkančios patirties.

Individualizuotos ugdymo programos tikslai sieja bendruosius švietimo tikslus, formuluojamus tam tikro amžiaus mokiniams, ir individualiuosius asmens reikalavimus ugdymui ir ugdymuisi.

Ugdymo individualizavimas prasideda nuo asmens mokymosi charakteristikos identifikavimo. Stebint ir nagrinėjant mokinio mokymosi bruožus, vertinant jo gebėjimų ir veiklos galimybių lygmenį, išgryninama programos individualumo esmė. Vadovaujantis mokslininkų Reynolds, Birch (1977) tyrimais, nurodomi keli aspektai, padedantys efektyviai individualizuoti ugdymo turinį (Galkienė A., 2005)⁷.

1. **Mokymosi charakteristika.** Vienas esminių veiksnių, lemiančių programos individualizavimo pobūdį, yra mokinio mokymosi charakteristika, t.y. jo mąstymo, dėmesio, atminties, smulkiosios ir stambiosios motorikos ir kiti ypatumai. Mokymosi charakteristiką įvertinti leidžia stebėjimų ir standartizuotų testų duomenys (pvz., mokytojo stebėjimo duomenys, mokyklos Specialiojo ugdymo komisijos pradinio vertinimo duomenys, o jei būtinas nuodugnesnis vaiko vertinimas - Pedagoginės psichologinės tarnybos vertinimo duomenys). Mokinio mokymosi pobūdis gali būti unikalus ir savitas, o kartais būdingas daugumai mokinių, turinčių tą patį raidos sutrikimą. Pavyzdžiui, mokiniams, turintiems savireguliacijos sutrikimų, parenkant ir pritaikant mokymo medžiagą, daugiausia dėmesio reikėtų skirti jai struktūrinti bei patrauklumui didinti. Mokomoji medžiaga turėtų būti įdomi, susijusi su mokinio asmenine patirtimi. Turėtų būti parengtas ir mokiniui pateikiamas kiekvienos užduoties atlikimo planas. Reikėtų kaitalioji įvairaus pobūdžio medžiagą, užduotis, veiklą, kad mokiniams neatsibostų. Į programas ir mokomąją medžiagą derėtų įtraukti tik šios grupės mokiniams aktualius gebėjimus ir mokėjimus.⁸

2. **Programos tikslų visapusiškumas.** Ypatingieji ugdymo tikslai turėtų apimti įvairius ugdymo realybės segmentus; ugdymo turinį, socialinius santykius, bendravimą, komunikaciją bei kita. Taip pat jie siejami su aplinka, kurioje mokinys veikia (mokykla, namais, vietos bendruomene). Jie turėtų būti realūs ir konkretūs (pvz., nežymų intelekto sutrikimą turintys vaikai sunkiai gali pritaikyti išmoktą gramatikos taisyklę. Jiems keliamas tikslas – įsiminti sudėtingesnės rašybos žodžius ir žodžių junginius). Tais atvejais, kai nepavyksta tinkamai suformuluoti individualizuotos ugdymo programos tikslų, klaidos aptariamos su mokytojais, tėvais ar kitais vaiko ugdymu suinteresuotais asmenimis, o programa koreguojama.

Pirmasis programos individualizavimo etapas sutampa su mokinio mokymosi charakteristikos identifikavimu. Ugdymo individualizavimas prasideda anksčiau nei bus suformuluotos galutinės išvados ir parengta individualizuota ugdymo programa. Mokymosi sunkumai turi būti šalinami iš karto juos pastebėjus

⁶ Ališauskas A. Vaikai, turintys klausos sutrikimų. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai, 2003.

⁷ Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.

⁸ Giedrienė R., Monkevičienė O. Kodėl nemiela mokykla? Vilnius, 1995.

(pvz., mokinį, turintį specifinių atminties sutrikimų, reikia mokyti mokymosi strategijų (mokyti išskirti esminę informaciją, rengti atmintines ir jomis naudotis).

3. **Programos individualumas.** Asmens raidos ypatumai lemia individualizuotos programos unikalumą. Jos tikslai visiškai atitinka kiekvieno mokinio poreikius. Programa gali būti individualizuojama dvejopai: vienais atvejais mokinio poreikiams pritaikoma bendroji programa, kitais – individualieji ugdymo programos tikslai peržengia bendrosios programos ribą, numatoma suformuoti įgūdžius, kurie yra svarbūs tik tam tikram mokiniui. Pvz., regos sutrikimą turintį mokinį reikia išmokyti Brailio rašto, savarankiškai judėti erdvėje; mokinį, turintį didelį klausos sutrikimą – gestų kalbos, skaityti kalbos ženklus ir pan. Programos tikslai turėtų atitikti konkrečius kiekvieno vaiko ugdymo ir ugdymosi poreikius, tačiau tais atvejais, kai mokinių problemos yra tapačios, jų programos taip pat gali būti sutapatinamos. Taigi sudaromos palankios sąlygos organizuoti bendradarbiavimą bei taupyti mokytojo laiką. Programos turi būti išsamios. Pagrindinio tikslo siekiama įgyvendinant smulkesnius tikslus (žingsnelius). Kiekvieno žingsnelio įgyvendinimui numatomas konkretus laiko limitas.

4. **Pamokų planavimas.** Kiekvienos pamokos planuose numatomos konkrečios užduotys, kurias turės atlikti mokinys, besimokantis pagal individualizuotą programą, aptariamą mokymo priemonės, kurios bus naudojamos užduotims atlikti. Pavyzdžiui, mokiniui, turinčiam regos sutrikimą, skaitymo tekstas pateikiamas padidintu šriftu; mokiniui, turinčiam girdimojo suvokimo sutrikimą, mokomosios užduotys pateikiamos raštu. Pamokų planuose numatomi mokinio bendradarbiavimo su kitais mokiniais būdai bei mokinio ir mokytojo darbas. Pavyzdžiui, pamokos planuose numatomas projektinis metodas naudojant kompiuterį. Šis metodas sudaro galimybę specialiujų poreikių mokiniui bendradarbiauti su kitais grupės mokiniais ir numatyti jo dalyvavimo toje veikloje ypatumus. Mokytojai gali naudotis šiais pamokų planais, mokydami kitus mokinius.

5. **Mokymosi motyvacijos skatinimas.** Mokinių motyvacija mokytis yra labai skirtinga ir priklauso nuo daugelio veiksnių. Neretai ir mokinių šeimos neskiria reikiamo dėmesio mokiniui skatinti mokytis. Kai kuriais atvejais atsiranda stiprus nemokyklinės veiklos poveikis, kuris nustelbia mokyklos tikslus. Šios priežastys skatina nuolatos, kryptingai palaikyti mokinio mokymosi motyvaciją. Sudarant individualizuotą ugdymo programą, reikėtų atsižvelgti į mokinio interesus, siekius, vertybes, visa tai, kas jam yra svarbu. Ugdymo programa, besiremianti mokinio interesais, leis sukurti aplinką, kuri skatintų mokytis.

6. **Sisteminis progreso siekimas.** Individualizuotoje ugdymo programoje turėtų būti užprogramuota progreso tikimybė kiekvienam mokiniui. Per pirminį tyrimą labai svarbu fiksuoti pozityvius mokinio gebėjimus, jais bus remiamasi formuluojant ugdymo uždavinius. Laukiami rezultatai planuojami vadovaujantis individualiaisiais asmens gebėjimais, bet ne visos klasės pasiekimų lygmeniu. Pagrindinis tikslas, išskaidytas į smulkesnius tikslus, įgyvendinamus per trumpesnę laiką, leidžia mokiniui greičiau ir dažniau išgyventi sėkmės efektą (pvz., vaikas, kuriam nustatytas audiovizualinių ryšių sutrikimas, gerai suvokia savarankišką regimąją ir žodinę informaciją, tad tai galėtų būti ugdymo pagrindas. Svarbu ugdymo pradžioje numatyti nesudėtingas užduotis, kurias mokinys sėkmingai įveikia, vėliau jas sunkinti).

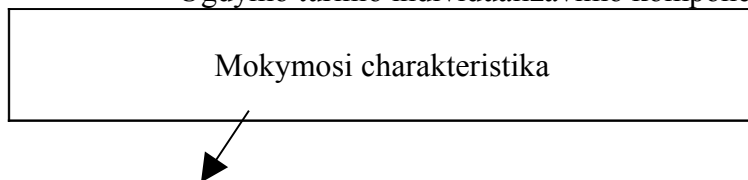
Jau pirmuosiuose vaiko ugdymo etapuose siekiama mokymo tikslų ir vaiko galimybių dermės, būtina kreipti tinkamą dėmesį į visus psichinius, fizinius, pažintinius, sveikatos ypatumus, nes būtent jų atspindys programoje lems laukiamus vaiko raidos poslinkius. Pavyzdžiui, mokiniui, turinčiam girdimojo suvokimo ir ilgalaikės atminties sutrikimų, individualizuota programa sudaroma taip, kad šis mokinys būtų mokomas mokymosi ir įsiminimo strategijų (tai padidins mokinio savarankiškumą ir skatins motyvaciją mokytis).

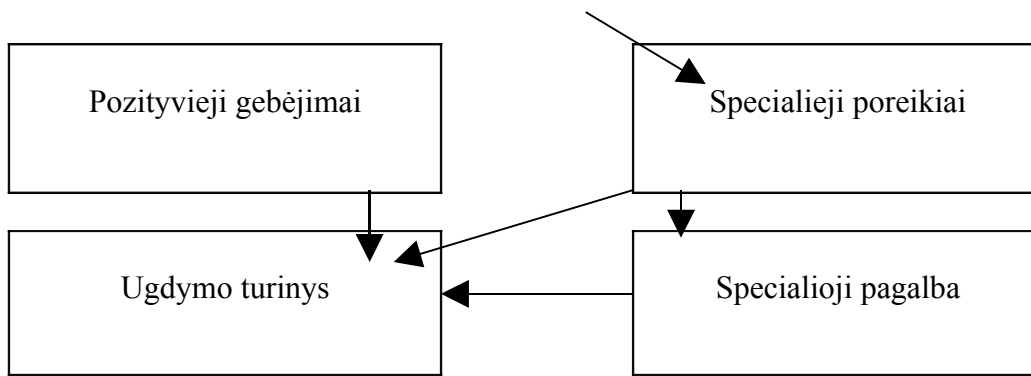
Turinio individualizavimo pobūdį lemiantys veiksniai

Individualizuojant specialiųjų poreikių mokinių ugdymą, ypatingas dėmesys telkiamas į tris ugdymo realybės komponentus:

- mokinio mokymosi charakteristiką;
- ugdymo turinį;
- specialiąją pagalbą (žr. paveikslėlį)

Ugdymo turinio individualizavimo komponentai:

Aptariant mokinio mokymosi charakteristiką ypač akcentuojami keturi aspektai: pozityvieji gebėjimai, specialieji poreikiai, specialioji pagalba ir ugdymo turinys.

Pozityvieji asmens gebėjimai yra pamatinis komponentas numatant ugdymo perspektyvą ir grindžiant ugdymo tikslus. Jais remiamasi ieškant alternatyvių ugdymo būdų, kai įprastai organizuoti mokymą trukdo sutrikusios funkcijos. Pozityvieji asmens gebėjimai padeda nustatyti integruojančią ašį tarp bendrosios ir individualizuotos programų bei apsispręsti dėl individualizavimo lygmens. Ugdymo organizavimas, paremtas pozityviųjų asmens gebėjimų akcentavimu, skatina natūralų asmenybės raidos progresą, pasitikėjimo savimi augimą.

Specialieji poreikiai įtvirtina ugdymo individualizavimo būtinybę. Jų pagrindu nustatomas specialiosios pagalbos poreikis, pobūdis ir intensyvumas bei specialiųjų įgūdžių formavimo būtinumas. Vieni mokinio specialieji poreikiai būdingi konkrečiam mokiniui, kiti – tam tikrą sutrikimą turinčių mokinių grupei. Specialieji poreikiai sudaro prielaidas ugdymo turinio kaitai.

Specialioji pagalba. Specialiųjų prekių asmeniui būtina teikti specialiąją pagalbą. Specialioji pagalba gali sustiprinti mokinio galias ir sudaryti sąlygas veiksmingai nagrinėti bendrąjį ugdymo turinį jo nepakeičiant. Šiuo atveju pagalba mokiniui apsiriboja kompensacine technika (pvz., sutrikusios klausos mokiniui reikia klausos aparato; sutrikusios regos mokiniui – žodinės kalbos sintezatoriaus, lazdelės vaikščiojimui; mokiniui, turinčiam fizinių ir judėjimo sutrikimų - vežimėlio, vaikštytės, lazdos ir t.t.), specialiosiomis mokymo priemonėmis (t.y. parengtomis ar pritaikytomis specialiųjų poreikių asmenims ir jų ugdymo procese naudojamomis vaizdinėmis, techninėmis, demonstracinėmis, kompiuterinėmis priemonėmis, žaislais, daiktais ir medžiagomis bei pratybų sąsiuviniais)⁹, ugdymo aplinkos pertvarka (pvz., sutrikusių emocijų ir elgesio mokiniams reikia mažesnių ir geriau struktūruotų klasių; mokiniams, turintiems fizinių ir judėjimo sutrikimų – platesnių durų įvažiuoti į klasę su vežimėliu, pandusų, pakėlėjų, specialių liftų ir kt.), specialiais mokymo metodais (pvz., mokiniams, turintiems savireguliacijos sutrikimų, sudėtingas ir didelės apimties užduotis skaidyti į dalis ir jas atlikti etapais, taikyti mokytojo ir mokinio išankstinius susitarimus, numatant, kokio elgesio iš jo laukiama ir kokio įvertinimo jis gali tikėtis, kaitaloti įdomias ir ne taip įdomias užduotis ir pan.)¹⁰, mokytojo padėjėjo pagalba.

Ugdymo turinys. Jo kaitą lemia mokinio mokymosi charakteristika. Ugdymo turinio individualizavimo diapazonas labai platus – nuo minimalaus bendrojo ugdymo programos turinio pertvarkymo iki maksimalios individualiųjų poreikių atitikties. Tai aiškiai iliustruoja keturių individualizuotų ugdymo programos lygių aptartis.¹¹

Individualizuotos ugdymo programos etapiškumas

Ugdymo individualizavimas pradamas iš karto, pastebėjus mokymosi sunkumus. Tikslas – pripažinti mokinio unikalumą, užbėgti nesėkmei už akių ir sudaryti sąlygas jam siekti geriausio asmeninio rezultato. Individualizuotos ugdymo programos kokybės kriterijus – bendrųjų švietimo ir individualiųjų asmens ugdymo tikslų dermė. Šį reikalavimą dar labiau sustiprina ugdymo aplinkos veiksnys: kuo artimesnis specialiųjų poreikių mokinių ir įprastai besivystančių mokinių santykis ugdymo realybėje, tuo reikšmingesnis bendrosios ir individualizuotos ugdymo programų dermės principas. Šios sąlygos reikalauja

⁹ Aprūpinimo specialiosiomis mokymo priemonėmis modelis. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. ISAK-2095.

¹⁰ Giedrienė R., Monkevičienė O. Kodėl nemiela mokykla? Vilnius, 1995.

¹¹ Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.

nuoseklus, planingo ugdymo tikslų derinimo. Mokslininkai C. Warger ir M. Pugach (1996) aprašė ugdymo programos individualizavimo etapiškumą:

1 etapas - rūpesčių, kylančių klasėje, kurioje mokosi specialiųjų poreikių mokinys, išsiaiškinimas. Šio etapo tikslas – pritaikyti ugdymo turinį bei metodus prie individualių asmens poreikių anksčiau, nei mokinys patirs nesėkmę.

2 etapas – konkrečių mokinio sunkumų identifikavimas. Antrojo etapo tikslas – bendrosios ugdymo programos parametrų, galinčių išprovokuoti mokiniui nesėkmę, nustatymas.

3 etapas – individualizuotos programos rengimas. Trečiojo etapo tikslas – numatyti bendrosios ugdymo programos turinio pakeitimus, pagalbos būdus, formas, intensyvumą taip pat bendradarbiavimo su bendraamžiais bei savarankiško darbo santyki.

Sudarant individualizuotą ugdymo programą, sprendimus dėl ugdymo turinio priimti padeda atsakymai į klausimus:

- Ko mokinys nepajėgia išmokti?
- Ar tikslinga reikalauti, kad tai išmoktų?
- Kokia turėtų būti strategija derinant individualiuosius ir visos klasės poreikius?

4 etapas – pasiekimų vertinimas. Ketvirtąjo etapo tikslas – įvykdžius dalį programos vertinti mokinio pasiekimus, mokymosi ypatumus, mokymo organizavimo efektyvumą. Jį atlieka visi individualizuotos programos rengėjai: mokytojas ir specialistai. Mokytojo atsakomybė siejama su ugdymo turinio įsisavinimu, todėl jis didesnę dėmesį skiria mokinio žinioms vertinti. Mokinį ugdantys specialistai atsakingi už mokymo metodų, būdų, priemonių ir kitų ugdymo instrumentų pritaikymą mokiniui, kad būtų sudarytos palankiausios sąlygos ugdymo rezultatams pasiekti, todėl jie vertina asmeninę mokinio pažangą ir ugdymo organizavimo kokybę.

Mokinio žinios vertinamos ta pačia, kaip ir visiems klasės mokiniams, vertinimo sistema individualizuotos programos lygiu. Jeigu mokinys gerai atliko jam skirtas užduotis, pasiekė jo programoje numatytus tikslus, įgijo planuotus įgūdžius, jis turi teisę gauti patį geriausią įvertinimą, kurį gautų bet kuris kitas jam skirtas užduotis atlikęs mokinys. Ugdymo sistemoje diferencijuojamasis veiksnys yra programa, bet ne pažymys, kuris atspindi mokymosi kokybę. Mokinių programų skirtumai fiksuojami klasės žurnale. Šios atžymos liudija apie tai, kad mokiniai mokydami išgyja skirtingo lygmens žinių ir gebėjimų.¹²

Pedagogo, dirbančio su specialiųjų poreikių vaikais bendrojo lavinimo mokykloje, veiklos ypatingumas

I. Elijošienė ir A. Ališauskas (Ambrukaitis, 1997) pažymi, kad bendrojo lavinimo mokyklos pedagogai turėtų būti įvaldę šiuos būtiniausius specialiuosius mokėjimus ir įgūdžius bei mokėti ir gebėti:

- atpažinti vaikų vystymosi ypatingumus, dažniausiai pasitaikančius bendrojo lavinimo mokyklose;
- modeliuoti *specialiuosius ugdymosi poreikius*, vaikų patiriamus mokymosi sunkumus;
- tiksliai ir konkrečiai apibūdinti vaiko problemą, jo mokymosi sunkumų sritį ir pobūdį;
- tinkamai užpildyti vaiko mokymosi sunkumų pirminio įvertinimo dokumentus;
- atlikti dėstomo dalyko mokymo programos pakeitimus atsižvelgiant į mokinio realių pasiekimų lygį ir bendruosius jo sugebėjimus, pritaikant programos sudarymo bendruosius principus
- sudaryti pagalbos specialiųjų mokymosi poreikių vaikui planą, kuriame atspindėtų:
 - vaiko teigiamos mokymosi motyvacijos palaikymas (ar ugdymas);
 - sutrikusių funkcijų kompensavimo būdai ir vaiko negalės apėjimas taikant specialiuosius mokymo būdus ir metodus;
 - mokymo turinio (programos) pritaikymas vaiko galimybėms ir reikmėms;
 - individualizuotas mokymosi pasiekimų vertinimas;
 - vaiko, tėvų, pedagogo ir kitų specialistų (logopedo, specialiojo pedagogo, psichologo ir kt.) bendradarbiavimas ir funkcijų pasiskirstymas.

Ypač svarbi mokytojo orientacija į vaiką kaip asmenybę. Mokytojo, kuris orientuotas į vaiką, neerzina, kad vaikas skiriasi nuo kitų, ne viską pajėgia išmokti, kitaip elgiasi. A. Ališauskas (1998) teigia, kad reikia atsisakyti išgaliojusios nuostatos, kad mokytojas turi išmokyti visus to paties. Mokytojas gali išmokyti to ir tiek, kiek gali ir sugeba vaikas. Dabar atsižvelgiant į vaiko individualiuosius ugdymosi

¹² Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.

poreikius, jo sugebėjimus, mokymosi pasiekimų lygį, bendroji programa gali būti palengvinama ir individualiai pritaikoma.

Didžiausias mokytojo menas ir išvalgiausia mokyklos politika (A. Ališauskas, 2001) – atpažinti vaiko problemą ir tenkinti jo specialiuosius poreikius taip, kad vaikas nesijaustų kitoks, kad jam nesiformuotų menkavertiškumo jausmas.

Rekomenduojamos literatūros sąrašas:

1. Accessible Books for Students with Disabilities
<http://www.globalgiving.com/pr/400/proj367a.html>
2. Ališauskas A. Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas. Šiauliai, 2002.
3. Ališauskas A. Vaikai, turintys klausos sutrikimų. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai, 2003.
4. Aprūpinimo specialiosiomis mokymo priemonėmis modelis. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. ISAK-2095.
5. Daniel P. Hallahan, James M. Kauffman. Specialiojo ugdymo įvadas. Vilnius, 2003.
6. Elijošienė I. Vaikai, turintys intelekto sutrikimų. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai, 2003.
7. Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. sausio 21 d. įsakymas Nr. T-5 „Dėl Informacinės aplinkos pritaikymo žmonių su negalia ugdymui metodikos ir neįgaliesiems skirtų elektroninio mokymo priemonių pritaikymo ir saugojimo formatų metodinių reikalavimų patvirtinimo“.
8. Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje. Šiauliai, 2005.
9. Giedrienė R., Monkevičienė O. Kodėl nemiela mokykla? Vilnius, 1995.
10. Guidelines for Producing Instructional and Other Printed Materials in Alternate Media for Persons with Disabilities
<http://www.htctu.net/publications/guidelines/altmedia/altmedia.htm>
11. Mokykla visiems: mokymo priemonių kūrimas. Mokymo priemonių neįgaliesiems mokiniams kūrimo gairės. Švedijos specialiojo ugdymo plėtros institutas. Norvegijos švietimo ministerija.
12. Monkevičienė O. Specifinės mokymosi negalės: atpažinimas ir ugdymo kryptys. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai, 2003.
13. National Instructional Materials Accessibility Standard Report - Version
<http://nimas.cast.org/about/report/index.html>
14. Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai, 2003.
15. Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarka. Žin., 2002, Nr. 84-3672.